

УДК 811+81'322.6+316.462

В. Є. Швецова

ВИДИ СУДОВИХ ПРОМОВ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Дослідження присвячено розумінню сутності судової промови, опису та систематизації видів судових промов, а також виявленню їх особливостей.

Ключові слова: *судова промова, монологічне та діалогічне мовлення.*

Исследование посвящено пониманию сути судебной речи, описанию и систематизации видов судебной речи, а также определению их особенностей.

Ключевые слова: *судебная речь, монологическая и диалогическая речь.*

The study is devoted to understanding the essence of judicial speech, description and systematization types of judicial speech and identification of their features.

Key words: *judicial speech, monologue and dialogic speech.*

Виступ з промовою — одне з процесуальних прав широкого кола учасників судового розгляду, обмеження якого судовою практикою розглядається як обмеження права на судовий захист.

Судові промови прийнято розглядати як зміст судових дебатів — особливої частини судового розгляду, у якому учасники кримінального чи цивільного процесу підводять підсумки не тільки судовому слідству, але і попередньому розслідуванню, викладають суду свої пропозиції щодо питань, що підлягають вирішенню у вироку чи судовому рішенні. Виступи в дебатах — найважливіша і необхідна частина судового процесу, допомагає сторонам активно впливати на його результат, переконуючи суд у своїй правоті. Судова мова — одна з найбільш відповідальних з усіх промов. Адже за виступом судового оратора часто стоїть доля людини. Успіх виступу судового

оратора визначається цілеспрямованим, наполегливим прагненням удосконалювати себе, вчитися майстерно володіти словом, так як мовна культура є обов'язковим елементом культури судового процесу. **Актуальність** даного дослідження визначається назрілою необхідністю розуміння сутності судової промови, опис та систематизування видів судових промов, а також виявлення їх особливостей.

Мета дослідження — визначити різновиди судових промов, показати значення мовної культури у професійній діяльності судового ратора.

Судова промова у кримінальній або цивільній справі є потужним засобом психологічного впливу на склад суду, що спонукає до певних дій і певних рішень. Судова промова виступає важливим засобом правової пропаганди, сприяє підвищенню рівня правової грамотності громадян, виховує повагу до закону, прав і свобод особистості.

Судова промова має змагальний характер, що є її особливістю. Звинувачення і захист на рівних підставах відстоюють свою точку зору перед судом.

Принцип змагальності найважливіший принцип судочинства. Він передбачає:

- 1) відділення функцій обвинувачення і захисту від функції правосуддя і їх розмежування між собою;
- 2) наділення сторін рівними процесуальними правами для виконання ними своїх обов'язків;
- 3) керівне становище суду в процесі й надання тільки суду права приймати рішення у справі.

Змагальний характер судових дебатів допомагає суду всебічно та об'єктивно проаналізувати всі обставини справи, прийняти обгрунтоване, виважене рішення і винести справедливий вирок. Таким чином, щоб надати бажаний вплив на суддів та інших учасників процесу, судова промова повинна бути обов'язково доказовою, і переконливою, містити обгрунтовані висновки з питань, належним дозволом судових процесів. Промови обвинувачів і захисників носять переважно оцінювальний характер і виділяються морально-правовою спрямованістю. Судові промови покликані відігравати важливу виховну роль, особливо коли судові засідання йде при відкритих дверях, а справа є соціально значущою. Дуже важливо показувати присутнім в залі

судового засідання громадську небезпеку скоєного злочину, прищеплювати почуття поваги до закону і правопорядку.

Необхідно також мати на увазі, що судова промова не тільки сухий аналіз діяння, його кваліфікація, дослідження і висновки з представлених доказів, це ще і творчий процес. Він вимагає від промовця не тільки юридичних знань, а й володіння риторичними навичками та вміннями, ораторським мистецтвом, великої, напруженої роботи над собою.

В юридичній практиці зазвичай виділяються різні види судових промов, а саме:

- 1) прокурорська, або звинувачувальна, промова;
- 2) суспільно-обвинувальна промова;
- 3) адвокатська, або захисна, промова;
- 4) суспільно-захисна промова;
- 5) промова самозахисту обвинуваченого.

Кожен вид судового виступу має своє процесуальне і функціональне призначення, відрізняється особливостями побудови й змісту.

Після виголошення промов учасники судових дебатів можуть виступити ще по одному разу з реплікою з приводу сказаного. Репліка це самостійна промова, відповідь, заперечення одного учасника судових дебатів на заяву іншого.

Своєрідним видом судової промови є менторське слово голови в суді присяжних.

Для розуміння визначення судового виступу потрібно встановити реалію, що судова промова буває наступних видозмін:

- Промова прокурора у кримінальних справах в суді першої інстанції (обвинувальна промова);
- Промова адвоката у кримінальних справах в суді першої інстанції (захисна промова і промови адвокатів-представників потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача);
- Промова підсудного на свій захист (промова самозахисту);
- Промова потерпілого і його представника;
- Промова цивільного позивача і цивільного відповідача або їх представників (в межах цивільного позову в кримінальних справах);
- Промова цивільного позивача і відповідача, їх представників у цивільних справах;
- Промови прокурора й адвоката у цивільних справах в суді першої інстанції;

- Промови прокурора та адвоката у кримінальних і цивільних справах у суді другої інстанції;
- Промова громадських обвинувачів і громадських захисників у кримінальних справах;
- Промови представників громадських організацій і трудових колективів у цивільних справах;
- Репліка як особливий вид судової промови.

Слід конкретизувати, що судова промова прокурора та адвоката такий різновид публічного мовлення, який охоплює досить різноманітні за метою і змістом мовні жанри. Публічне мовлення має характер роздумів, зіставлень; в ньому розглядаються, аналізуються та оцінюються різні точки зору, наявні з цього питання, формулюється позиція оратора [1].

Специфічним різновидом публічних промов є судова монологічна промова, сказана державним обвинувачем і захисником, представником позивача і відповідача в судових дебатах. В силу ситуативно-тематичних чинників вона формується дещо особливо: за тематикою, а тим більше за цілями, смисловою спрямованістю вона відрізняється від інших жанрів публічної промови. Перш за все, судова промова обмежена сферою вживання: це офіційна вузькопрофесійна промова, сказана тільки в суді; її відправниками можуть бути тільки прокурор і адвокат, позиція яких визначається їх процесуальним становищем.

Судова промова — полемічна, яка переконує, через те, що основна функція сторін в судових дебатах це доведення, спростування, переконання [2]. Полеміка може вестися між процесуальними опонентами, між адвокатами, які захищають різних підсудних. Це може бути полеміка з експертом, який надав суду малообґрунтовані висновки.

Публічне мовлення передбачає відповіді на питання слухачів. У судової промови ця характеристика відсутня в силу процесуальних норм. Судовий оратор, ведучи полеміку з процесуальним супротивником, зазвичай передбачає, в чому можуть не погодитися з ним, про що його можуть запитати.

З метою формування переконання суду судові оратори в цивільному і кримінальному процесах виробляють всебічний, повний і об'єктивний аналіз усіх обставин справи й дають їм, перш за все

правову оцінку. Наприклад, в кримінальному процесі дії підсудного оцінюються з точки зору права, як передбачені певною статтею Кримінального кодексу певної держави; оцінюють також обставини, що обтяжують і пом'якшують відповідальність; розкривають і оцінюють мотиви скоєння злочину з метою призначення справедливого покарання [3].

У цивільному процесі, з правової точки зору, аналізуються дії відповідача для визнання законності чи незаконності заперечної операції, для визнання порушеного права: підлягає або не підлягає відновленню. Все це служить захисту від злочинів оскаржуваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій, потерпілих, а також захист особи від незаконного та необґрунтованого засудження, обмеження її прав і свобод. Таким чином, оцінювально-правовий характер важлива, найголовніша риса судової промови.

Також необхідно відзначити те, що судова промова є одночасно і діалогом, і монологом. Для цікавої промови, такої, щоб судді слухали, ораторам треба постійно відчувати зв'язок з адресатом, управляти його увагою. Монологічна судова промова становить частину діалогу, який ведеться між прокурором і адвокатом протягом усього судового слідства. Діалог проявляється в дослідженні матеріалів справи з точки зору звинувачення і захисту, з точки зору представників позивача та відповідача, в заяві клопотань. Завершується вона в судових дебатах, коли остаточно визначаються та аргументуються думки процесуальних опонентів. Вся судова промова розгортається не як монолог, а як діалог з процесуальним супротивником. Це обумовлено її призначенням. Адвокат, полемізуючи з прокурором, відкидає його точку зору як неправильну або в чомусь погоджується з нею [4].

Звернення до суду, обґрунтування певної кваліфікації тієї чи іншої обставини роблять необхідними відтворення й оцінку (спростування або прийняття) думки органів попереднього розслідування, підсудного, потерпілого, свідків і ведуть до діалогізації монологічного мовлення, яке розуміється як апеляція до суду і відтворення чужої думки з метою доведення, що показує особливості усного розмовно-побутового діалогічного мовлення. Для судоговоріння діалогізація, як уже було сказано, є внутрішньою якістю, пов'язаною з її переконливим характером. Юристи розглядають діалогічність як основну ознаку судової промови.

Монолог в лінгвістиці визначається на основі лінгвістичних ознак як особлива форма стилістичної побудови, в якій сплітаються синтаксичні особливості письмової та розмовної літературної мови. Монолог (від грец. Μονος один logos слово, мова одного) розгорнуте висловлювання однієї особи. Це організована мова, яка вимагає певного мовного виховання і в якій яскраво проявляється вплив. Характерними рисами публічного монологу лінгвісти вважають навмисність впливу на слухачів і задум [5]. Мова учасників судових дебатів відображає особливості сфери правових відносин. Звернена перш за все до суду й звинувачувальна, і захисна промова здійснюється в умовах безпосереднього контакту, орієнтована на встановлення юридичної істини та характеризується наявністю задуму, який в кожному випадку обумовлюється особливостями конкретної кримінальної справи. Обвинувальна і захисна промови, а також промови представників позивача та відповідача в цивільному процесі не залежать одна від одної, вони самостійні у смисловому плані [6].

Таким чином, для визначення судової промови як монологу приймається спрямованість до адресата з метою впливати на нього, наявність задуму, предметно-сміслова вичерпність, самостійність. Спілкування в суді вимагає від його учасників більш суворого ставлення до використання мовних засобів. Володіння мовою передбачає освоєння основних понять даної сфери, правильне вживання термінів, спеціальних слів і висловів. Загальна ж мета судової промови може бути визначена як надання впливу на суддів, схилення їх до певної, висловлюваної в промови позиції. Судова промова спонукає до дії (прийняття рішення).

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Демидова Л. А. Адвокатура: учебник. — М.: Юстицинформ, 2009.
2. Шапигъко Р. В. Роль судебных прений в гражданском судопроизводстве // Арбитражная и гражданская практика. — 2005. — № 9.
3. Козубенко Ю. В. Уголовное преследование: деятельность по реализации норм права или одна из форм этой деятельности? // Правоведение. — 2005. — № 3.
4. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика для юристов. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2007.
5. Лазарева В. А. Теория судебной речи: учебное пособие. — Самара: Самарский университет, 2009.
6. Жук М. Г. Искусство судебной речи. — Гродно: ГрГУ, 2008.